

CZU: 343.12/.13

RECUZAREA ȘI ABȚINEREA – MODALITĂȚI DE ASIGURARE A DREPTULUI LA APĂRARE

Artiom PILAT,

doctor în drept, lector universitar,

Catedra „Procedură penală, criminalistică și securitate informațională”

a Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI

ORCID: 0000-0002-6606-1952

Rezumat

Reformarea legislației procesual penale în Republica Moldova a pus accent pe studierea experienței altor țări în ceea ce privește administrarea eficientă a justiției penale. Acest studiu s-a cristalizat prin perfecționarea legislației procesuale ca urmare a introducerii unor noi instituții și racordării lor la standardele Uniunii Europene, precum și a îmbunătățirii activităților organelor ocrotirii normelor de drept.

Legalitatea și argumentarea unei sentințe într-o cauză penală depinde de mulți factori, unul dintre care este participarea în cauză a unui judecător dezinteresat și care își îndeplinește cu imparțialitate funcția conform legislației în vigoare. Excluderea din proces a persoanelor interesate direct sau indirect de soluționarea cauzei rezolvă în mod echitabil problema pronunțării unei sentințe legale și, de asemenea, elimină alte circumstanțe care afectează luarea de decizie pe marginea cauzei.

Cuvinte-cheie: proces echitabil, recuzare, abținere, participant la proces, acces liber la justiție, dreptul la apărare.

Summary

Reform of criminal procedural legislation in the Republic of Moldova emphasized studying the experience of other countries regarding the efficient administration of criminal justice. This study was crystallized by perfecting the procedural legislation by introducing new institutions and connecting them to the standards of the European Union, as well as improving the activities of the law enforcement bodies.

The legality and argumentation of a sentence in a criminal case depends on many factors, one of which is the participation in the case of an impartial judge, who has no interest in the case, and who impartially performs his function according to the law in force. The exclusion from the process of the persons directly or indirectly interested in the resolution of the case solves the problem of pronouncing a legal and fair sentence and also eliminates other circumstanc-

es that affect decision-making on the case.

Keywords: *fair trial, recusal, abstention, trial participant, free access to justice, right to defense.*

Curtea Europeană a statuat în sensul că responsabilitatea unui stat pe temeiul Convenției poate să fie angajată pentru actele tuturor organelor, agenților sau funcționarilor săi, cu motivarea că, așa după cum se admite în general în dreptul internațional, nu interesează rangul acestora, pentru că actele persoanelor care acționează în cadrul funcțiilor lor oficiale sunt, în orice caz, imputabile statului căruia ele aparțin, în special obligațiile care incumbă statelor pe temeiul Convenției pot să fie încălcate de persoane care exercită funcții oficiale ce le-au fost încredințate [1].

Dreptul la apărare a bănuțului, învinutului sau a inculpatului ca o parte inerentă a dreptului persoanei la un proces echitabil reprezintă totalitatea prerogativelor și a posibilităților pe care le au, potrivit legii, persoanele în vederea apărării intereselor lor. Atunci când persoana nu are posibilitatea de a-și prezenta probele și de a-și demonstra nevinovăția, ea nu poate utiliza toate mijloacele procedurale necesare pentru apărarea sa, așa cum garantează articolul 26 din Constituție [7].

Instituția incompatibilității, reglementată în art. 33 CPP, prevede situații care pot influența decizia luată în cadrul unei cauze, și care poate afecta mersul procesului penal, fiind pusă în pericol imparțialitatea persoanei a cărei recuzare se cere. Pentru a soluționa situația „Incompatibilității”, legiuitorul a prevăzut două remedii procesuale, prin intermediul cărora aceasta poate fi soluționată: recuzarea și abținerea.

Art. 33 din CPP este intitulat „Incompatibilitatea judecătorului” și prevede clar situațiile când pot fi aplicate prevederile în cauză. Însă ținem să menționăm că temeiuri de recuzare prevăzute la art. 33 alin. (2) CPP au un caracter general și pot fi aplicate în cazul recuzării altor participanți la proces.

Pe lângă temeiuri generale, prevăzute la art. 33 alin. (2) CPP, la unii participanți la proces legiuitorul a prevăzut și alte temeiuri de recuzare, de exemplu: Recuzarea expertului (art. 89 CPP); Recuzarea procurorului (art. 54 CPP); Recuzarea grefierului (art. 84 CPP).

Cu privire la dreptul la recuzare a unor participanți la proces s-a expus Curtea Europeană a Drepturilor Omului în cauza Micallef c. Maltei [5]; conform legislației Maltei, nu este posibil de a cere recuzarea a judecătorului dacă el este unchiul avocatului. Curtea consideră că problema unei pretinse deficiențe în legislația relevantă care făcea imposibilă numirea unui judecător în baza faptului că avocatul care pledează în fața sa este nepotul acestuia

sau că problema în litigiu are legătură cu conduita fratelui acestuia, ridică probleme legate de administrare echitabilă a justiției și, în consecință, reprezintă o problemă importantă de interes general.

Soluționarea cererii de recuzare implică analiza detaliată a motivelor invocate și evaluarea lor în conformitate cu legile și regulamentele relevante. Procedura specifică poate varia în funcție de jurisdicție și contextul legal.

De obicei, o instanță sau o autoritate competentă va examina argumentele prezentate în cererea de recuzare și va decide dacă există motive întemeiate pentru recuzare. Este important ca această proces să fie tratat cu obiectivitate și respect față de principiile legale.

Instituția incompatibilității constituie un remediu procesual pentru situațiile în care prezumția de imparțialitate a judecătorului este pusă la îndoială. Judecătorul declarat incompatibil este împiedicat să participe la activitatea procesuală desfășurată într-o anumită cauză, în acest mod fiind respectate principiile de drept privind imparțialitatea și obiectivitatea modului de soluționare a litigiilor deduse judecării.

Abținerea, de asemenea, reprezintă o modalitate prin care se soluționează incompatibilitatea în anumite contexte, cum ar fi în cadrul procesului penal. Atunci când o persoană implicată într-un proces sau o decizie se confruntă cu o incompatibilitate, ea poate alege să se abțină de la participarea la respectivul proces sau decizie. Acest gest este menit să asigure obiectivitatea și integritatea în cadrul procesului decizional, prevenind conflicte de interese sau îndoiala cu privire la imparțialitatea persoanei respective. Abținerea este o măsură de precauție pentru menținerea integrității și încrederii în sistemul respectiv.

Curtea menționează, că prin edictarea dispozițiilor legale privitoare la incompatibilitate sunt vizate nu doar ocrotirea intereselor părților litigante, ci și realizarea unei optime administrări a justiției, prin pronunțarea unor hotărâri bazate pe adevăr și pe o deplină imparțialitate a judecătorilor [9].

În cadrul unui proces echitabil, este esențial să se gestioneze orice posibilă incompatibilitate care ar putea afecta imparțialitatea și obiectivitatea deciziei.

În acest sens, autorul Ion Neagu susține opinia că una din cerințele esențiale pentru buna înfăptuire a justiției penale este încrederea deplină pe care justițiabilii trebuie să o aibă în organele judiciare penale. Neîncrederea în felul de a-și îndeplini atribuțiile de către subiecți oficiali zdruncină autoritatea hotărârilor penale și subminează prestigiul organelor judiciare al justiției penale. De aceea, pentru situațiile în care prezumția de imparțialitate și obiectivitate ar fi pusă la îndoială, legiuitorul a prevăzut remediile procesuale adecvate, precum: incompatibilitatea, recuzarea și abținere [10, p. 293].

Curtea Europeană a Drepturilor Omului s-a expus cu privire la imparțialitatea expertului judiciar. În cauza Lind Eggertsdottir c. Island, reclamanta a depus plângerea împotriva instituției medicale în privința acordării asistenței medicale necalitative. Plângerea depusă de către reclamantă era soluționată de către Agenția de expertiză judiciară islandeză, a cărei angajați activau și în cadrul instituției medicale împotriva căreia era depusă plângerea. Curtea Europeană, examinând circumstanțele cauzei, a constatat încălcarea art. 6 din Convenție, deoarece angajaților Agenției de expertiză judiciară li s-a pus în sarcina să evalueze profesionalismul colegilor [6].

Pentru a asigura un proces echitabil, instanțele judiciare sau alte organisme responsabile pot lua măsuri precum recuzarea sau abținerea persoanelor cu astfel de conflicte. Acest lucru contribuie la menținerea încrederii în sistemul legal și la respectarea principiilor fundamentale ale unui proces corect.

În general, este crucial ca procedurile legale să fie conforme cu normele de drept și să ofere toate garanțiile necesare pentru asigurarea unui proces echitabil și imparțial.

În scopul asigurării dreptului la apărare și imparțialitate a participanților la procesul penal prin Legea nr. 245 din 31.07.2023 [11] au fost operate un șir de modificări la prevederile codului de procedură penală, inclusiv la instituția incompatibilității participanților la proces.

Prin urmare, au fost operate modificări în prevederile art. 35 alin. (2) CPP, care are următorul conținut: „Cererea de recuzare sau declarația de abținere se distribuie spre soluționare în mod aleatoriu, prin intermediul Programului integrat de gestionare a dosarelor...”. În varianta precedentă a art. 35 alin. (2) CPP, nu era specificată procedura de repartizare a cererii de recuzare. În urma modificărilor operate, este previzibil faptul că cererea de recuzare este repartizată prin intermediul programului automatizat de gestionare a dosarelor. De asemenea, cererea de recuzare sau abținerea judecătorului este soluționată în decurs de 3 zile lucrătoare. Legiuitorul a utilizat anume termenul de „zi lucrătoare”, fără a afecta continuitatea ședinței de judecată.

Cu privire la unele prevederi la art. 34 CPP a fost ridicată excepția de neconstituționalitate, și anume la expresia „nu se admite recuzarea judecătorului și a completului de judecată care soluționează cererea de recuzare”. În acest sens, Curtea subliniază că procedura de soluționare a cererii de recuzare nu îmbracă forma unui contencios care să reclame un tratament jurisdicțional, ci este vorba de o chestiune de administrare a actului de justiție [9].

Prin prisma celor menționate, Curtea reține că regulile procedurale în materie de recuzare nu sunt reguli de drept comun privind judecarea în fond a cauzei, ele având un caracter special, de verificare a conformității motiveilor invocate de recuzare și abținere cu cele prevăzute de lege [9].

De altfel, Curtea reține că interdicția asupra recuzării judecătorului care examinează circumstanțele de incompatibilitate a altui judecător nu este una absolută, aceasta fiind compensată prin posibilitatea invocării argumentelor din cererea de recuzare la etapa exercitării căilor de atac împotriva hotărârii în fond [9].

Atunci când se hotărăște dacă într-o anumită cauză există motive legitime de a bănuși că un complet nu este imparțial, punctul de vedere al celor care pretind că acesta nu este imparțial este important, dar nu decisiv. Este decisiv ca bănușia să poată fi obiectiv justificată [2].

Prin Legea nr. 286 din 05.10.2023 pentru modificarea unor acte normative au fost operate unele schimbări la prevederile codului de procedură penală [12], care au intrat în vigoare din data de 01.01.2024. A fost introdus art. 57² „Ofișerul de investigație și atribușiiile lui”, care prevede expres că identitatea acestuia constituie secret de stat. Totodată, alin. (8) art. 57² prevede că „Abșinerea sau recuzarea ofișerului de investigașii se solușionează în conformitate cu prevederile art. 57¹”.

Articolul 57¹ CPP reglementează procedura de recuzare a ofișerului de urmărire penală și legiuitorul face referire la prevederile art. 33 alin. (2) CPP. Înșă pentru a cere recuzare ofișerului de investigație este necesar de a cunoaște identitatea acestuia pentru a constata existenșaa circumstanșelor specificate la art. 33 CPP.

CtEDO nu își propune să garanteze drepturi teoretice sau iluzorii, ci drepturi concrete și eficiente [3]. Dreptul la un proces echitabil nu poate fi considerat eficace decât dacă cererile și observașiiile părșilor sunt într-adevăr „auzite”, adică examinate conform normelor de procedură. Altfel spus, art. 6 obligă, în special, „organele competente” să examineze eficient motivele, argumentele și probele propuse de părșii [4].

Prin urmare, legiuitorul autohton, prin oferirea posibilitășii de a cere recuzarea ofișerului de investigașiei, a „reglementat” posibilitatea de a asigura respectarea art. 6 CEDO, în ansamblu.

Articolul 20 din Constitușie, care reglementează dreptul de acces liber la justișie, își găsește corespondenșaa în dispozișiiile articolului 6 § 1 din Convenșia Europeană a Drepturilor Omului. Condișia din acest articol, potrivit căreia cauzele trebuie examinate în mod echitabil, trebuie înșeleasă în sensul asigurării respectării principiilor fundamentale ale procesului judiciar, i.e. a principiului contradictorialitășii și a dreptului la apărare, ambele instituind egalitatea deplină a părșilor în proces [8].

Așadar, oferirea posibilitășii părșilor la proces de a cere recuzarea ofișerului de investigație, aparent ar crea cadrul legal conform standardelor prestabilite de prevederile art. 6 CtEDO, înșă examinând norma în ansamblu,

și anume faptul că identitatea ofițerului de investigație constituie secret de stat, se creează doar iluzia asigurării participanților dreptul de a cere recuzarea acestuia.

Referințe bibliografice

1. Cauza Wille c. Lichtenstein. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22Wille%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22GRAND-CHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-62920%22%5D%7D> Hotărârea din 28.10.1999 (accesat la 04.12.2023).
2. Cauza Ferrantelli and Santangelo c. Italiei. Hotărârea din 07 august 1996. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57997> (accesat la 28.11.2023).
3. Cauza Virgil Ionescu c. României. Hotărârea din 26 iunie 2005. <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-122843> (accesat la 30.11.2023).
4. Cauza Fodor c. României. Hotărârea din 16 septembrie 2004. <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-176210> (accesat la 01.12.2023).
5. Cauza Micallef c. Maltei. Hotărârea din 15.10.2009. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122959> (accesat la 19.11.2023).
6. Cauza Sara Lind Eggertsdottir c. Island. <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-81432> (accesat la 04.12.2023).
7. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind excepția de neconstituționalitate a art. 132⁹ alin. (12) și alin. (15) din Codul de procedură penală. https://constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/h_31_2021_58g_2021_rou.pdf (accesat la 19.11.2023).
8. Hotărârea Curții Constituționale nr. 31 din 23 septembrie 2021 privind excepția de neconstituționalitate a art. 132⁹ alin. (12) și alin. (15) din Codul de procedură penală. https://constcourt.md/public/ccdoc/hotariri/h_31_2021_58g_2021_rou.pdf (accesat la 19.11.2023).
9. Decizia Curții Constituționale nr. 62 din 19.09.2016 privind excepția de neconstituționalitate a unei sintagme din alin. (3) al articolului 34 din Codul de procedură penală al Republicii Moldova (dreptul de a recuza judecătorul care soluționează cererea de recuzare), par. 26.
10. Neagu Ion. *Tratat de procedură penală. Vol. I*. București: Ed. „Global Lex”, 2004, 487 p. ISBN 973-86207-4-0.
11. Legea nr. 245 din 31.07.2023 cu privire la modificarea unor acte normative (modificarea codului de procedură penală și codul contravențional). În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 325-327, art. 579.
12. Legea nr. 286 din 05.10.2023 pentru modificarea unor acte normative; au fost operate unele modificări la prevederile codului de procedură penală. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 452-454 din 28 noiembrie 2023.